

De peregrinatione – Näkökulmia ulkomaan matkailuun Suomen latinankielisissä lähteissä 1600-luvulla

Raija Sarasti-Wilenius

"Peregrinaatio (opillinen vaellus) voi osoittautua hyödyttömäksi kolmella eri tavalla, nimittäin, jos matkalle lähtijä on liian nuori, jos hänellä ei ole riittävä kirjallista pohjakoulutusta tai jos hän ei ole asettanut selkeitä päämääriä matkalleen", kirjoitti Rostockin yliopiston professori Johannes Caselius 1600-luvulla. Peregrinaattorin tulisi siis olla kyllin vanha, jotta hänen järkeilynsä olisi kyllin kehittynyt ja hän kykenisi erottamaan hyvän ja pahan välillä eikä asettuisi alttiiksi väärille uskonnollisille vaikutteille. Mutta mistä siis peregrinaatiossa onkaan kysymys?

Yksi ensimmäisistä opillista vaellusta (*peregrinatio*) koskevista maininnoista Suomessa painetuissa latinankielisissä kirjoituksissa löytyy Turun akatemian historian ja valtio-opin professorin Michael Wexioniuksen (aateloituna Gyldenstolpe) käytännöllisen filosofian käsikirjasta *Politica* vuodelta 1657. Ruotsalaissyntyinen Wexionius oli itse opiskellut erityisesti oikeustiedettä ja historiatieteitä Wittenbergissä, Marburgissa, Groningenissa ja Leidenissa vuosina 1633–36. *Politica*-teoksen lyhyt kappale, joka liittyy kasvatusta ja koulutusta käsittelevään lukuun, sisältää useimmat myöhemmin 1600-luvulla peregrinaatioon kytetyt näkökulmat.

Wexioniuksen mukaan on erittäin hyödyllistä tehdä opillinen vaellus kirjallisten opintojen päätteeksi. On kuitenkin välttämätöntä, että nuorukaiset hankkivat vahvan peruskoulutuksen kotimaassaan ennen peregrinaatiolle lähtöä. Erityisen tärkeää on oikean uskonnon, ts. puhdasoppisen luterilaisuuden, vakaa tuntemus, sillä vaelluksella manner-Euroopassa joutui kasvatustensa paitsi katolilaisuuden myös toisten reformoitujen uskonliikkeiden edustajien ja ilmentymien kanssa, ellei sitten tyytynyt vierailemaan vain esimerkiksi tunnustuksellisesti luotettavina pidetyissä Pohjois-Saksan yliopistokaupungeissa. 1600-luvun loppupuoliskolla monet kuitenkin ulottivat vaelluksensa laajemmalle Keski- ja Etelä-Eurooppaan, jolloin kotimaassa hyvin omaksutun luterilaisuuden katsottiin suojaavan nuoria miehiä vierailta uskonnollisilta vaikutteilta.

Wexionius pohtii myös niitä virheitä, joihin vaellusta tekevä saattaa syyllistyä. Hänen mukaansa ei ole kovin haitallista, jos peregrinaattori suhtautuu vaellukseen kuin turistikierrokseen tai omaksuu ulkomaisia käyttäytymis- tai ääntämistapoja – nämä osoittavat lähinnä vain tekijänsä typeryyttä ja kypsämättömyyttä. Sen sijaan on paljon turmiollisempaa, jos peregrinaattori ulkomaisten vaikutteiden innoittamana ryhtyy kotiin palattuun arvostelemaan oman maansa monarkkia, hallintoa tai uskontoa ja osoittautuu siten isänmaansa petturiksi. Wexionius viittaa tässä yhteydessä 1617 Örebron valtiopäivillä vahvistettuihin sääntöihin, jotka kielsivät vierailut katolisissa oppilaitoksissa.

Myös vuoden 1634 Tukholman valtiopäivien päätöksessä varoitettiin vieraiden uskontojen vaikutuksesta. Kirkon ja valtiovallan ulkomaille suuntautuvia opintomatkoja kohtaan harjoittama kontrolli oli ilmeisesti kuitenkin käytännössä löystymässä, joten Wexioniuksin vetoaa ennen kaikkea nuorukaisten omaan järkeen ja arvostelukykyyn kehottaen heitä noudattamaan peregrinaatiolla pidättyväisyyttä ja varovaisuutta: *Parce proinde caute ac tempestive peregrinandum*. Lopuksi hän tuo esiin vielä yhden tärkeän aspektin, joka toistuu useimmissa myöhemmissä peregrinaatiota koskevissa maininnoissa 1600-luvulla: peregrinaatiolla hankittu tieto, taito ja kokemus on suunnattava koko yhteiskunnan hyväksi.

"Alhaiset jäävät kiinni maahansa kuin sika kotiturpeeseen"

Vuoden 1685 toukokuussa puolustettiin Turussa väitöskirjaa *Dissertatio academica de peregrinatione*, jonka respondenttina oli wermiantilainen Petrus Fogelberg ja preeseksenä toimi kaunopuheisuuden (*eloquentiae*) professori Daniel Achrelius. Vanhojen väitöskirjojen yhteydessä nostetaan usein esiin kysymys siitä, kumpi, preeses vai respondentti, on todellinen kirjoittaja. On esitetty oletus, että *pro exercitio*-dissertaatiot olisivat usein preeseksen laatimia, ja respondentti olisi vastannut painatuksesta.

Tämän *pro exercitio*-väitöskirjan kohdalla pidän kuitenkin mm. tyyliseikkoihin nojaten melko todennäköisenä, että Fogelberg olisi laatinut sen itse. Tosin merkkejä Achreliuksen ohjauksesta on myös tunnistettavissa. Koska en halua analysoida kirjoittajakysymystä tässä yhteydessä sen tarkemmin, käytän jatkossa puolueetonta ilmaisua Fogelberg–Achreliuksen väitöskirja.

Fogelberg–Achreliuksen väitöskirjan ajatukset eivät ole luonnollisestikaan omaperäisiä – sitähan ei väitöskirjoilta tuolloin odotettukaan – vaan sisältö vastaa ajan yleisiä käsityksiä. Väitteitä vahvistetaan usein proverbiallisilla sanonnoilla, kuten esimerkiksi *Si fueris Romae, Romano vivito more/ Si fueris alibi, vivito sicut ibi* (jos olet Roomassa, elä roomalaiseen tapaan; jos olet muualla, elä kuten siellä eletään). Kirjoittaja lainaa ahkerasti erityisesti uudemman ajan oppineita, kuten Erasmus Rotterdamilaista, Justus Lipsiusta, Johannes Boeclerusta, Josef Justus Scaligeria, mutta tekstissä esiintyy myös antiikin aikaisia esimerkkejä ja lainauksia. Kirjoittaja tunsu mahdollisesti varsinkin ruotsalaisten aiemmin julkaisemia, peregrinaatiota käsitteleviä puheita ja väitöskirjoja, joista yksi saattoi olla esimerkiksi kaksi vuotta aiemmin, vuonna 1683, Tukholmassa ilmestynyt Cl. Arrheniuksen samanniminen *Dissertatio academica de peregrinatione*.

Fogelberg–Achreliuksen väitöskirjan kirjoittaja viittaa usein strassburgilaiseen oppineeseen, kuningatar Kristiinan Ruotsiin kutsuma Johannese Boeclerukseen (1611–72), jota siteeratessaan hän ei kuitenkaan ajan yleisen tavan mukaisesti mainitse itse teosta. Kyseessä on väitöskirja *De peregrinatione Germanici Caesaris*, joka on painettu Boecleruksen v. 1671 Strassburgissa julkaistussa väitöskirjakokoelmassa. Boecleruksen lisäksi myös ruotsalaisen Johannes Matthiae Gothuksen Upsalassa vuonna 1618 julkaisemassa puheessa *Oratio insignes peregrinationis utilitates continens* on sisällöllisiä yhtymäkohtia Fogelberg–Achreliuksen väitöskirjaan. Vuodelta 1682 peräisin olevan luettelon mukaan Turun akatemian kirjastossa oli myös mm. vuonna 1618 Wittenbergissä painettu oraatio peregrinaation ylistykseksi. Fogelberg saattoi kirjoittaa myös omasta kokemuksestaan, sillä hän, toisin kuin Achrelius, oli itse tehnyt peregrinaation. Syntyään talonpoikaisen Fogelbergin ulkomaanmatkaa tuki taloudellisesti väitöskirjan dedikaatiossa mainittu ruotsalainen piispa Erland Broman.

Väitöskirjan esipuheessa kirjoittaja kuvailee, kuinka Jumala on luonut maailman siten, että jokaisella paikalla on omat etuisuutensa. Mikään paikka ei ole täydellinen eikä mikään paikka vastaavasti ole kokonaan vailla joitakin hyviä puolia. Samoin viisaus ja oppi ovat jakautuneet ja levittäytyneet maantieteellisesti eri paikkoihin, ja tämä on se syy, miksi kaikki historian suurmiehet ovat matkustelleet ulkomaille. Vain alhaiset (*humiles et plebejae animae*) ovat jääneet kotiinsa. Kirjoittajan vertauksen mukaan he näyttävät jäävän kiinni maahansa kuin sika kotiturpeeseen (*sus in rure paterno*).

Itse väitöskirja jakautuu kolmeen osaan sen mukaan, mitä seikkoja tulee huomioida ennen peregrinaatiolle lähtöä, mitä sen aikana ja mitä sen jälkeen. Lukija huomaa kuitenkin pian, että käsittely ei loogisesti vastaa kaikin kohdin dispositiota. Esimerkiksi kirjoittaja pohtii ensimmäisessä osassa peregrinaatiolle lähtemisen välttämättömiä edellytyksiä, joita olivat mm. hyvä terveys ja riittävä rahoitus, mutta jättää vaellukselle lähtevän ikää koskevan pohdinnan väitöskirjan toiseen osaan. Perusedellytyksistä kaikkein tärkein on kirjoittajan mukaan se, että matkalla on hyödyllinen ja kunniallinen päämäärä, joka ei hyödytä vain matkalle lähtijää itseään ja hänen omaisiaan vaan koko kotimaata.

Sopiiko naisen vaelttaa?

Toisen osan alussa kirjoittaja lupaa tarkastella sitä, mihin opintoihin peregrinaattorin tulisi matkansa aikana syventyä. Hän aloittaa kuitenkin pohtimalla laveasti sitä, mikä on paras ikä tehdä peregrinaatio. Boecleruksen välityksellä kirjoittaja lainaa Rostockin yliopiston

professoria, kuuluisaa humanistia, Johannes Caseliusta: "Peregrinaatio voi osoittautua hyödyttömäksi kolmella eri tavalla, nimittäin, jos matkalle lähtijä on liian nuori, jos hänellä ei ole riittävää kirjallista pohjakoulutusta tai jos hän ei ole asettanut selkeitä päämääriä matkalleen". Peregrinaattorin tulisi siis olla kyllin vanha, jotta hänen järjekyllänsä olisi kyllin kehittyntä ja hän kykenisi erottamaan hyvän ja pahan välillä eikä asettuisi alttiiksi väärille uskonnollisille vaikutteille.

Kirjoittaja ei asetu kannattamaan Platonin ehdottamaa 50–60 vuoden ikää sopivaksi vaellusikäksi, koska hänen mukaansa ihmisten elinikä on hänen aikanaan lyhyempi kuin antiikissa, ja mainituksessa iässä monien fyysinen kunto on jo pahasti heikentynyt. Sopivaa ikää onkin hyvin vaikea määrittellä, joten kirjoittaja päätyy tarkkojen ikävuosien sijasta suhteelliseen määrittelyyn: *vegeta juvenilis aetas*, silloin ihminen on fyysisesti kyllin vahva kestämään matkan rasitukset ja henkisesti kykenevä huomioimaan ja arvioimaan ulkomaan oloja ja saamaan kaikin puolin parhaan hyödyn matkasta irti.

Parantaakseen opillisia tietojaan peregrinaattorin on hakeuduttava ulkomailla kuuluisien oppineiden seuraan, koska heidän kanssaan seurustelemalla oppii helpoimmin. Samoisten asioiden omaksuminen kirjoista on kirjoittajan mukaan paljon työläämpää. Hän tarkastelee sanontaa "viisas oppii keneltä tahansa" (*sapiens a quolibet discit*), jota vielä parempana hän itse henkilökohtaisesti pitää kehoitusta "oppi oppineilta" (*disce sed a doctis*). Erityisen tärkeää ja antoisaa on oleskelu ulkomaisissa oppilaitoksissa, joissa voi seurustella oppineiden kanssa, tutustua ja luoda kontakteja. Oppineiden verkostoon pääseminen onkin kirjoittajan mukaan peregrinaation parhaimpia hedelmiä.

Opillisen viisauden lisäksi on tutustuttava erilaisiin tapakulttuureihin ja yhteiskunnallisiin oloihin. Tässäkin suhteessa kirjoittaja opastaa matkustavaisia hakeutumaan ensikäden tietoa omaavien henkilöiden seuraan. Peregrinaattorin itsensä tulee kirjoittajan mukaan olla kaikessa kanssakäymisessä puhtaasti vastaanottava osapuoli, hänen tulee observoida tarkasti kaikkea ympärillään mutta varoa omaksumasta vääranlaisia vaikutteita. Opintomatkoiluun on liitettävä myös kulttuuri- ja tutkimusmatkailu; matkalaisen on tutustuttava luonnon ja ihmisen aikaansaamiin kaikenluonteisiin nähtävyyksiin paikan päällä niin perinpohjaisesti että hän kykenee kuvailemaan niitä yksityiskohtaisesti kotimaahan palattuaan.

Teeskenteleviä miehiä ja julkeita naisia tulee välttää

Fogelberg–Achreliuksen väitöskirjassa varoitetaan ei-toivotusta seurasta, jota vaelluksella oleva nuorukainen tapaa matkansa aikana. Peregrinaattorin tulee välttää sellaista matkustajien seuraa, joiden intressit ovat luonteeltaan muita kuin intellektuaalisia tai henkisiä (*qui tantum corpore non vero animo pergrinantur*). Heidän vaikutuksensa voi olla vain ja ainoastaan turmiollinen. Tämä uhka on kirjoittajan vertauksen mukaan kaksiteräinen miekka, koska se uhkaa peregrinaattoria molempien sukupuolten hahmossa.

On varottava vekkaita ja teeskenteleviä miehiä yhtä lailla kuin kauniita mutta julkeita naisia. Viimeksimainitut ovat petollisia seireenejä ja vievät nuorukaisen surkuteltavaan onnettomuuteen, josta on vaikea löytää ulospääsyä (*hae sunt Sirenes insidiosae, quae suis illecebris Peregrinantem saepius in deploranda praecipitant pericula, unde difficilium emergere licet*).

Jos matka on onnistunut kaiken suhteen hyvin, peregrinaattori palaa kotimaahansa kokeneena ja viisaampana kuin lähtiessään oli, hän on syventänyt opintojaan monilla eri aloilla ja hänen käytöksensä ja tapansa ovat kultivoituneet. Näine ominaisuuksineen hänen oletetaan olevan innokas astumaan kotimaansa palvelukseen. Väitöskirjan kolmannessa luvussa kirjoittaja käsittelee tätä kotiin palaamisen jälkeistä tilannetta. Hän pitää ensiarvoisen tärkeänä sitä, että palaaja mukautuu uudelleen kotimaansa tapoihin; hänen ei tule pukeutua ulkomaisiin vaatekappaleisiin eikä käyttää vierasperäisiä sanoja tai sanontoja puheessaan.

Vaellukselta palaajan velvollisuus ja oikeus on pyrkiä hankkimaan hyvä yhteiskunnallinen asema näkemänsä vaivojen palkaksi. Siten hänen on syytä hankkiutua valtaapitävien suosioon ja tarjota heidän välityksellään itsensä valtion tai kirkon palvelukseen. Siteeraamalla Ciceroa kirjoittaja vetoaa tämän auktoriteettiin todistaakseen, että tehty työ ja nähty vaiva oikeuttavat maineen tavoittelun.

Fogelberg–Achrelius väitöskirja päättyy kahdeksaan sekalaisiin aiheita koskevaan korollaariaan, joista vain viimeinen liittyy suoranaisesti itse väitöskirjan teemaan. Siinä kysytään: Sopiiko naisten vaeltaa? (*An foeminas deceat peregrinari?*). Ei liene yllätys, että vastaus on kieltävä.

Peregrinaatiot muistopuheissa

Seuraava Turussa julkaistu peregrinaatiota käsittelevä väitöskirja ilmestyi 56 vuotta Fogelberg–Achreliuksen väitöskirjan ilmestymisen jälkeen 1741, kun akatemian silloinen eloquentian professori, Henrik Hassel, presidioi Sven Ring -nimisen opiskelijan väitöskirjan *Tentamen academicum de peregrinatione recte instituenda*. Tällöin elettiin hyödyn aikakautena tunnettua periodia, ja väitöskirja on jo lähtökohdiltaan aivan toisenlainen kuin edellä käsitelty Fogelberg–Achreliuksen dissertaatio. Se antaa systemaattiset ohjeet lähinnä siitä, mihin seikkoihin peregrinaatiolla on syvennyttävä, ja kaikki talouteen ja kauppaan liittyvä saa siinä päähuomion osakseen.

Fogelberg–Achreliuksen väitöskirjan preeseksenä toimineen professorin Daniel Achreliuksen runsaan latinan- ja ruotsinkielisen kirjallisen tuotannon joukossa on säilynyt kolmesta painettua latinankielistä vainajien muistolle omistettua puhetta eli parentaatiota (*laudatio/oratio funebris*). *Laudatio funebris*, kuten useat muutkin epideiktisen retoriikan lajit, oli varsin suosittu Turun akatemian piirissä 1600-luvulla. Retoriikan oppikirjat, joita turkulaisprofessoritkin laativat, antoivat yksityiskohtaisia neuvoja mm. ylistysten laatimiseksi erityyppisissä kirjoituksissa. Latina oli vielä yleisin käytetty kieli, mutta 1700-luvulle tultaessa ruotsi melko pian syrjäytti sen aseman tilapäiskirjallisuuden kielenä.

Muistopuheiden merkittävin kohderyhmä aatelisten ja korkeiden virkamiesten ohella oli professorit ja muut akatemialaiset, jotka saattoivat korostaa painetuilla oraatioilla paitsi opin ja tieteen merkitystä myös omaa yhteiskunnallista asemaansa. Parentaatioilla kuten myös muilla tilapäiskirjallisuuden lajeilla oli eräänlaista statussymbolin arvoa. Achreliukselta säilynyt muistopuheiden määrä vastaa noin yhtä kolmasosaa kaikista 1640–1713 säilyneistä kokopitkistä muistopuheista.

Achrelius oli paitsi tuottelias myös erittäin taitava latinankäyttäjä ja hänen maineensa akatemian puhujamestarina oli aikanaan vertaansa vailla. Parentaatiot pidettiin yleensä hautajaisten jälkeisen päivän aamuna Turun akatemian suuressa luentosalissa. Niiden tarkoitus ei ollut esittää tarkkaa kuvausta vainajan elämästä vaan ensisijaisesti ylistää vainajaa ja hänen hyveitään, joiden voidaan kuitenkin katsoa edustavan pikemminkin ajan yleisiä moraalkäsityksiä ja ihanteita kuin luonnehtivan vainajan todellista persoonaa. Puheissa nousee esiin erityisesti antiikista, lähinnä Aristoteleelta ja Cicerolta, peräisin olevia hyveitä sekä joitakin kristillisiä hyveitä. Vainajan hyveellisyyden (*virtus*) ylistys kytketään usein ainakin osittain vainajan elämän vaiheisiin, joita koskevien tietojen määrä vaihtelee melkoisesti eri parentaatioissa.

Peregrinaatio on näytävästi esillä Achreliuksen laatimien muistopuheiden ylistys- (*laudatio*-) osassa.

Kaikissa akatemian parissa elämäntyönsä tehneiden henkilöiden puheissa Achrelius käsittelee peregrinaation teemaa riippumatta siitä, oliko vainaja elinaikanaan tehnyt vaelluksen tai ei. Miksi Achrelius ottaa puheeksi vainajan elämään kuulumattoman asian muistopuheessa, jossa kaikki yleensä pyritään esittämään vainajan kannalta mahdollisimman myönteisessä valossa (*de mortuo nihil nisi bene* -periaate)? Eikö olisi ollut yksinkertaisempaa jättää koko aihe pois ja keskittyä sellaisiin henkilöylystyksen topoksiin, jotka todella liittyvät vainajan elämään?

Tietyt seikat vaikuttavat olleen niin olennaisia, että niitä ei ohitettu muistopuheessa silloinkaan, kun ne eivät olleet kuuluneet vainajan elämään. Tästä seurasi, että nämä puutteet oli jotenkin selitettävä ja mahdollisuuksien mukaan jopa tulkittava vainajan kunniaksi. Siten

Achrelius ylistää vuonna 1682 painetussa puheessa lapsettomana kuollutta aatelisnaisista, Kristiina Hornia, siitä, että tämä oli hoitanut aviomiehensä aiemmassa liitossa syntyneitä, äidistään orvoksi jääneitä lapsia kuin omiaan ja jopa tosin hyvin varovasti kyseenalaistaa sen, onko ylipäättään järkevää synnyttää lapsia tällaiseen kurjaan maailmaan. Lapset olivat 1600-luvulla niin olennaisesti naisen elämään ja avioliittoon kuuluva osa, ettei Achrelius katsonut voivansa ohittaa aihetta ilman jonkinlaista kommenttia lapsettomakaan avioliitossa eläneen naisvainajan kohdalla.

Edustiko siis peregrinaatio 1600-luvulla vastaavanlaista vakiotoposta, jota ei voitu ohittaa oppineiden parentaatioiden *laudatio*-osassa silloinkaan, kun vainaja ei ollut astunut maansa rajojen ulkopuolelle? Achreliuksen materiaalin valossa näin voisikin päätellä. Muiden kirjoittajien 1600-luvun jälkipuoliskolla laatimien muistopuheiden perusteella huomataan kuitenkin, että peregrinaatio onkin ilmeisesti vain Achreliuksen suosima vakiotopos. Muilla se esiintyy vain, jos vainaja oli todella tehnyt vaelluksen elinaikanaan. Achrelius ei sen sijaan ohita teemaa muiden kuin em. Kristiina Hornin, kahden hyvin nuorena kuolleen Ruotsin prinssin sekä Turun hovioikeuden aatelioluokan asessorin Johan Lagermarckin parentaatioissa. Näistä tapauksista vain viimeksi mainitussa peregrinaation teeman olisi odottanut olevan esillä, olihan peregrinaatio kuulunut olennaisena osana aatelisten kasvatukseen 1500-luvun jälkipuoliskolta lähtien. Achrelius kuitenkin – erotukseksi oppineista – käsittelee teemaa aatelisten kohdalla vain, jos vainaja oli todella tehnyt vaelluksen ulkomaille.

Koska vainajasta ei mitään pahaa, Achrelius joutuu viidessä puheessa esittämään perusteluja sille, miksi vainaja ei ollut tehnyt peregrinaatiota. Tällaisina syinä hän mainitsee esim. kohtalon oikullisuuden (*fortuna*), varattomuuden ja levottomat ajat. Vuonna 1670 kuolleen isänsä, lääketieteen professori Erik Achreliuksen, parentaatiossa Daniel Achrelius sanoo isänsä jääneen osattomaksi peregrinaatiosta "alati uhkaavan köyhyyden vuoksi sekä niiden ajan vaarojen vuoksi, jotka valitettavalla sodalla saattoivat levottomaksi koko Saksan ja siellä kukoistavat musien koulut". Ajan levottomuuksilla Achrelius tarkoittaa 30-vuotista sotaa, jonka vuoksi suomalaisten ja ruotsalaisten suosimat Pohjois-Saksan luterilaiset yliopistot olivat joutuneet keskeyttämään toimintansa 1620-luvun loppupuolella, ajankohtana, jolloin Erik Achrelius olisi ikänsä ja opintojensa suhteen ollut optimaalisessa lähtötilanteessa. Achrelius sanoo isänsä hallinneen kotimaisten kielten ja oppineiden yleisesti hallitsemien kielten (latina ja kreikka) lisäksi erinomaisesti saksaa ja englantia, joiden taidon hän siis hankki kotimaansa rajojen sisällä ankaralla työllä (*difficili cum labore ac arduo parabat*).

"Osanamme on se onni ja siunaus, että kaikista kansoista, maista ja alueista saamme runsaasti tietoa kirjojen välityksellä"

Vuonna 1679 Achrelius laati muistopuheen edeltäjälleen eloquentian professori Martin Miltopaeukselle, joka ei ollut opiskellut ulkomailla. Hän kirjoittaa seuraavasti: "Ainoa mitä vainajaltamme puuttui on peregrinaation erinomainen kokemus, ulkomaisten seutujen, kansojen ja tapojen näkeminen. Ilmeisesti juuri kohtalo ja varattomuus, joita vanhat viisaat kutsuivat viisauden tukijoiksi, estivät Miltopaeusta matkustamasta. Ja jos nyt oikein mietimme asiaa, onkin parempi jäädä kotiin kuin tuoda vääranlaisia vaikutteita ulkomailta. Lisäksi tänä aikana on osanamme se onni ja siunaus, että kaikista kansoista, maista ja alueista saamme runsaasti tietoa kirjojen välityksellä". Juuri kirjojen hyödyllisyys ja niiden saatavuus on seikka, jonka Achrelius nostaa esiin kaikissa niissä viidessä puheessa, joissa hänen on kommentoitava peregrinaation puuttumista.

Vuonna 1690 kuolleen piispa Johannes Gezelius vanhemman muistopuheessa Achrelius kuvaa, kuinka huolellisesti Gezelius alkoi valmistella peregrinaatiota johtotähtenään ajatus, että oppineiksi ei synnytä, vaan tullaan olemalla tekemisissä oppineiden yhteisöjen kanssa. Vaikka Gezeliusen matkasuunnitelmat kariutuivat 30-vuotisen sodan levottomuuksien vuoksi, Achrelius viivyttelee aiheessa luonnehtimalla, millainen Gezeliusen matka olisi ollut, jos hän olisi voinut sen toteuttaa. Kysymyksessä ei olisi ollut mikään turistikiertos, vaan opillisesti kunnianhimoinen ja muiltakin tavoitteiltaan erinomainen, yleistä hyvää edistävä hanke.

Achrelius vertaa Gezeliusen hypoteettista peregrinaatio-taitoa antiikin esimerkkihenkilöihin, joista yksi on Johannes Boecleruksen väitöskirjan päähenkilö, Germanicus Iulius Caesar. Germanicus oli tuttu Achreliukselle myös Tacitukselta, joka oli yksi hänen antiikin aikaisista lempikirjailijoistaan. Assessor Anders Salamontauksen parentaatiossa (v. 1684) Achrelius vertaa vainajan peregrinaatio-taitoa Tacituksen antamaan kuvauksen Germanikuksen ja Strabonin antamaan kuvauksen Ptolemaioksen vastaavista taidoista.

Niissä tapauksissa, joissa vainaja on tehnyt peregrinaation, Achrelius ylistää hänen sammumatonta tiedonjanoaan, hyvää arvostelukykyään ja epäitsekästä tavoitteiden asetteluaan. Yleisluontoisen ylistyksen lisäksi hän tavallisesti esittelee suurpiirteisesti vainajan tekemän reitin. Vuonna 1679 kuolleen teologian professorin Nils Tunanderin muistolle osoitetussa puheessa Achrelius ylistää, kuinka peregrinaation hyödyllisyys nosti Tunanderin opillisen kunnian korkeimmalle mahdolliselle tasolle. Tunander toimi kolmen Hornsukuisen aateliispojan ohjaajana (*praceptor*) laajalla Saksaan, Ranskaan ja Italiaan suuntautuneella vaelluksella, jonka Achrelius kuvaa hyvin niukkasanaisesti mainiten, että Tunander tutustui itse ja tutustutti ohjattavansa Rheinin juoksuun, Tonavan kohinaan, Pyreneiden ja Alppien huippuihin. Tietojen vähyyks voi selittyä osittain sillä, että parentaation ensisijainen funktio ei ollutkaan elämäkerrallisten tietojen yksityiskohtainen kuvaus, mutta syynä voi olla myös matkaa koskevien tietojen niukkuus.

Peregrinaatioa koskevien tietojen lähteenä muistopuheen laatijalla saattoi mahdollisesti olla vainajan matkapäiväkirja, muistikirja, kirjeitä, muita kirjallisia dokumentteja sekä vainajan aikanaan antamaa suullista tietoa tai hänen läheistensä muistitietoa. Informanteista ja lähteistä (tai niiden puutteesta) riippuen Achreliuksen antama tieto vainajan peregrinaatiosta saattaa olla epätarkkaa ja virheellistä; yksityiskohdat ovat joka tapauksessa usein hyvin vähäisiä.

Vain yksi Achreliuksen parentaatiosta sisältää muita selvästi enemmän yksityiskohtaista tietoa vainajan tekemän peregrinaation vaiheista. Kysymyksessä on teologian professori, piispa Enevald Svenoniuksen muistolle omistettu puhe vuodelta 1688. Johannes Gezelius vanhempi, jolla oli ollut ilmeisesti käytössään Svenoniuksen matkapäiväkirja, kuvaa Svenoniuksen ulkomailla opiskelua ja matkustamista hyvin seikkaperäisesti ruumissaaman yhteydessä painetussa ruotsinkielisessä *Personalissa*. Achrelius hyödynsi joko samoja dokumentteja kuin Gezelius tai sitten – tosin vähemmän todennäköisesti – Gezeliusen laatimaa *Personaliaa*. Svenoniuksen omassa painetussa tuotannossa on myös säilynyt mainintoja peregrinaation kokemuksista, mm. hänen yhdessä teologisista päätöistään nimeltä *Babylonia magna ruens* (v. 1665).

Seppo J. Salminen (*Enevald Svenonius 1*, SKHS 1978, 136–168) on käsitellyt Svenoniuksen opintoja ja vaellusta ulkomailla ja huomoinut Achreliuksen parentaation sisältämän vääran tiedon siitä, kuinka Svenonius olisi vuonna 1654 Hollannissa käydessään tavannut ja tutustunut henkilökohtaisesti sellaisiin ajan huippuoppineisiin kuten Hugo Grotius, Gerhard Johannes Vossius, Daniel Heinsius ja Marcus Zverius Boxhornius ja Dominicus Baudius. Kaikki he olivat kuitenkin Svenoniuksen Hollannissa vieraillessa jo kuolleet, lukuun ottamatta seuraavan vuoden (1655) alkupuolella kuolevaa Heinsiusta, joka hänkin oli jo vetäytynyt yksityisyyteen.

Halutessaan huipentaa Svenoniuksen peregrinaation näiden merkittävien oppineiden tapaamiseen Achrelius käytti hyväkseen panegyristä vapautta vaivautumatta tarkistamaan, olisiko tieto edes teoriassa voinut olla mahdollista. Tämä on vain yksi osoitus siitä, miten epätarkkaa tai virheellistä muistopuheiden sisältämä tieto voi olla. Siitä huolimatta niitä käytettiin joskus biografisten tietojen lähteinä. Tämänkin Svenoniukseen liittyvän virheellisen tiedon kohtalona oli siirtyä Achreliuksen parentaation välityksellä myöhempiin julkaisuihin.

Peregrinaation vaarat: "täällä Skylla, tuolla Kharybdis"

Latinankielisten eri lähteiden peregrinaatioon liittyvistä maininnoista voidaan päätellä, että 1600-luvulla ulkomaille tehtyä opillista vaellusta arvostettiin, mutta siihen liittyvistä riskeistä kannettiin toisaalta huolta. Vaikka Fogelberg–Achreliuksen väitöskirjassa luennehdittiin peregrinaation monia vaaroja sanonnalla "täällä Skylla, tuolla Kharybdis" (*hic Scylla, ibi Charybdis*), katsottiin kuitenkin matkan tuoman kokemuksen, sen herättämän arvostuksen ja turvaaman valtiollisen tai kirkollisen virka-aseman kompensoivan koetut vaivat ja vaikeudet.

Ajatus oppineesta, joka täydentää koulutuksensa ja sivistyksensä ulkomailla ja hankkii kontakteja, oli 1600-luvun loppupuolen puhujamestarilla, Daniel Achreliuksella, vakiintunut yhdeksi muistopuheen *laudatio*-osan standardi topokseksi. Fogelberg–Achreliuksen väitöskirjassa esitetyt perustelut peregrinaation hyödyllisyydestä Achreliuksen on käännettävä ylösalaisin silloin, kun vainaja ei ollut tehnyt peregrinaatiota. Tämä tulee esiin esimerkiksi silloin, kun Achrelius ylistää muistopuheessa kirjojen hyvää saatavuutta ja niiden tarjoamaa tehokasta ja turvallista vaihtoehtoa opiskella ulkomaan asioita. Fogelberg–Achreliuksen väitöskirjassa sen sijaan todetaan peregrinaation olevan kirjoja paljon parempi tapa oppia, ja kirjojen saatavuudessakin oli Achreliuksen joissakin toisissa yhteyksissä lausumien kannanottojen mukaan runsaasti parantamisen varaa.

Nämä esimerkit eivät luonnollisestikaan ole osoitus mistään merkityksellisestä takinkääntötempusta vaan muistopuheiden luonteen vaatimasta näkökulman vaihdoksesta. Vaikka kirjat vaikuttavatkin meistä vähän laihalta lohdulta ulkomaan matkan vaihtoehtona, Achreliuksen tapauksessa niiden arvostus on vilpitöntä ja uskottavaa: hän, joka ei ollut itse tehnyt opillista vaellusta eikä tiettävästi edes vierailut isänsä synnyinmaassa Ruotsissa, oli ahkera bibliofiili ja kokosi kohtuullisen yksityiskirjaston.

Fil. lis. Raija Sarasti-Wilenius valmistele väitöskirjaa Suomen 1600-luvun latinankielisestä kirjallisuudesta. Kirjoitus perustuu 9.12.1997 Klassillis-filologisen yhdistyksen kokouksessa pidettyyn esitelmään.